

PENSIJŲ DRAUDIMO SISTEMOS LIETUVOJE POKYČIAI KRIZĖS LAIKOTARPIU

Lucija Jurgelaitienė¹, Astrida Slavickienė²
VšĮ Vilties žiedas², Aleksandro Stulginskio universitetas²

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama valstybinio socialinio ir privataus pensijų draudimo sistemos Lietuvoje pokyčiai krizės laikotarpiu. Atliktas tyrimas parodė, Lietuvoje pensijos yra vienos mažiausių Europoje, krizės laikotarpiu pensijų draudimo sistemos dalyvių finansinę padėtį labiausiai apsunkino šešėlinės ekonomikos padidėjimas ir emigracija, taip pat politikų sprendimas sumažinti įmokų į privačius pensijų dydį. Išskiriamos pensijų sistemos perspektyvos – siekiant sumažinti šešėlinės ekonomikos mastą rekomenduojama VSDF įmokas padalinti lygiomis dalimis draudėju ir apdraustajam, apriboti politikų sprendimus darant įtaką privataus pensijų draudimo veiklai. Optimalus variantas pensinio aprūpinimo ateityje būtų – fiksuota pensija iš valstybės biudžeto, mokama visiems turintiems minimalų draudimo stažą asmenims, papildoma pensija iš VSDF ir likusi pensija iš privačių pensijų fondų.

Prasminiai žodžiai: Valstybinio socialinio draudimo pensija, privatus kaupimas, valstybinio socialinio draudimo įmoka, pensijų draudimo sistema, ekonominė krizė.

Įvadas

Per pastarąjį dešimtmetį šalyje įvyko nemažų demografinių pokyčių: mažėjant gimstamumui, sumažėjo vaikų skaičius, dėl padidėjusios emigracijos – sumažėjo darbingo amžiaus žmonių skaičius, o ilgėjant gyvenimo trukmei – padaugėjo vyresnio amžiaus žmonių. Taigi, keičiantis gyvenimo amžiaus struktūrai, sparčiai daugėja pagyvenusių žmonių. Manoma, kad 2060-ųjų pradžioje beveik 37 proc. Lietuvos gyventojų bus vyresnio amžiaus, sulaukę 55-erių ir daugiau metų. Akivaizdu, kad tokie procesai įtakoja pensijų dydį.

Valstybinio socialinio pensinio draudimo sistema apima beveik visus Lietuvos gyventojus ir remiasi solidarumo principu. Pagrindinis pensijų sistemos tikslas yra sukurti kiekvienam šios sistemos dalyviui stabilų ir pakankamą senatvės pajamų šaltinį. Tačiau esama sistema nepatenkintų vis daugėja: mokesčių mokėtojai nori mažesnių įmokų, pensininkai – didesnių pensijų, politikai socialinio draudimo sistemos stabilumo, kad pajėgtų įvykdyti savo įsipareigojimus. Dabar Lietuvoje mokamos socialinio draudimo įmokos gana didelės, o senatvės pensijos yra vienos iš mažiausių visoje Europos Sąjungoje, ir jos yra per mažos, kad užtikrintų vidutinį pragyvenimo lygį. Pinigų, kaip ir kitų gėrybių, kiekis yra ribotas, principu „surinkti ir išdalinti“ yra užprogramuotas konfliktas tarp tų, iš kurių pinigai surenkami ir tų, kam jie yra išdalinami: norint išdalinti daugiau, privalu daugiau ir surinkti (Leontjeva, 2010). Todėl siekiant užtikrinti aukštesnį gyvenimo lygį ateities pensininkams būtina ieškoti geriausio pensijų sistemos modelio analizuojant kitų valstybių praktiką, identifikuoti socialinius, kultūrinius bei ekonominius reiškinius, nuo kurių priklauso pensijų sistemos ateitis. Ekonominė krizė pasaulyje ir Lietuvoje turėjo įtakos pensijų sistemai ir pakoregavo jos siekiamus rezultatus, padarė neigiamą įtaką tiek pensijų davėjams, tiek gavėjams.

Dėl išvardintų priežasčių pensijų draudimo sistema yra aktualus mokslinių tyrimų objektas. Išsami pensijų draudimo sistemos analizė leidžia geriau suprasti sistemos veikimo principus ir įvertinti būtinų pokyčių kryptis.

Tyrimo objektas – pensijų draudimo sistema Lietuvoje ekonominės krizės laikotarpiu.

Tyrimo tikslas – atlikus pensijų draudimo sistemos Lietuvoje ekonominės krizės laikotarpiu analizę, įvertinti krizės padarinius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti ekonominės krizės įtaką valstybinio socialinio draudimo sistemai.
2. Įvertinti ekonominės krizės įtaką privačiam pensijų kaupimui.

Tyrimo metodai:

- Analizuojant pensijų draudimo sistemą naudoti bendramoksliniai tyrimo metodai – mokslinės ir metodinės literatūros analizė ir sintezė; LR įstatymų ir norminių aktų, teisinių dokumentų, interneto duomenų bazių analizė ir sintezė.

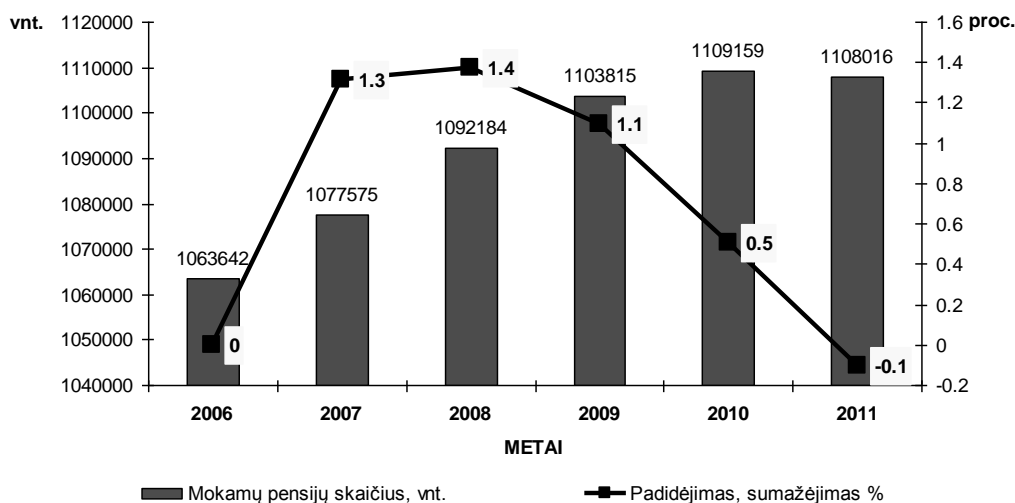
- Vertinant ekonominės krizės įtaką valstybinio socialinio draudimo sistemai ir privačiam kaupimui – statistinių duomenų analizės ir sintezės metodai; statistinei informacijai apdoroti ir sisteminti panaudoti grupavimo, palyginimo ir grafinio vaizdavimo būdą, modeliavimo metodą.

Tyrimo rezultatai

Mokslininkai, nagrinėjantys pensijų sistemų efektyvumą ir jų atsparumą ekonominiams nuosmukiams (Holzmann, 2011; Lazutka, 2008; Katkus, Martinaitytė, 2002; Guogis, 2000 ir kt.) teigia, kad Lietuvoje valstybinio socialinio pensijų draudimo sistema buvo kuriama nesistemiškai, joje daug privilegijų, pensijų sistemos reforma neišsprendė jai keliamos užduoties – apsaugoti pensininkus nuo pajamų praradimo. Valstybinio socialinio pensijų draudimo sistema buvo ne kartą tobulinta ir reformuota, tačiau akivaizdaus pagerėjimo nei mokslininkai, nei praktikai neprognozuoja. Ekonominė krizė parodė, kad pensijų draudimo sistema neatpari ekonominiams sukrėtimams ir labai priklausoma nuo politikų valios.

Dėl gyventojų gyvenimo trukmės ilgėjimo, darbingų asmenų mažėjimo pasaulyje, ekonomikos nuosmukio sukeltų padarinių kyla socialinio draudimo sistemų finansavimo problemos, todėl mokslininkai (Queisser, 2000; Lazutka, 2008; Gudaitis, 2010; Behrendt, 2010 ir kt.) nagrinėja krizių pasekmes socialinio draudimo sistemoms ir vertina jų efektyvumą.

Pastaruoju metu Lietuvoje daug diskutuojama dėl 2004 m. įvykusios pensijų sistemos reformos. Vykdamas šią reformą, buvo siekiama sudaryti sąlygas Lietuvos piliečiams sukaupti pakankamai pajamų gyventi pensiniu laikotarpiu. Sėkmingai reformos eigai užtikrinti yra svarbus visuomenės pritarimas ir palaikymas. Pensijų reformos koncepcijoje akcentuojama, kad „turi būti sukurta tokia pensijų sistema, kuri ne tik garantuotų jos ilgalaikį finansinį stabilumą ir gyvybingumą, bet ir Lietuvos gyventojų pritarimą“. Šioje reformoje didelį vaidmenį turi valstybinio socialinio pensijų draudimo tobulinimas, kadangi pradėjus veikti privačiam II pakopos pensijų kaupimui, dalis valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų nukreipiama į privačius pensijų fondus, tuo tarpu valstybinio socialinio pensijų draudimo išmokų dydžiai ir gavėjų skaičius nesumažėja, o Lietuvoje netgi didėja (1 pav.) t.y. 2006–2011 m. pensijų skaičius nuolat didėjo ir tik 2011 m. situacija stabilizavosi. Susidarė lėšų stygius, kuriam padengti reikia ieškoti papildomų finansinių išteklių. Praėjus keletui metų po reformos pradžios prasidėjo ekonominė krizė, kuri dar labiau komplikavo situaciją pensijų draudimo sistemoje.

1 pav. VSD pensijų skaičiaus kitimas 2006–2011 m. (sudaryta autorių pagal VSDF duomenis)

Nagrinėjant pensijų draudimo sistemos finansinę situaciją Lietuvoje prieškriziniu ir kriziniu laikotarpiu išskiriami veiksniai, įtakoję pensijų draudimo sistemos finansinės situacijos pablogėjimą tiek pensijų mokėtojams, tiek pensijų gavėjams.

Remiantis moksline literatūra (Lazutka, 2010; Gudaitis, 2010; Queisser, 2000; Barr, 2011 ir kt.) identifikuotos pagrindiniai veiksniai, įtakojantys pensijų draudimo sistemos finansinės situacijos pablogėjimą: demografiniai, ekonominiai ir politiniai. Todėl bus tirama kaip šie veiksniai Lietuvoje įtakoja pensijų draudimo sistemą.

Demografiniai veiksniai. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2012 m. šalyje gyveno 2998,4 tūkst. žmonių. Per pastaruosius dešimt metų (2001–2011 m.) gyventojų sumažėjo 7 proc. Šalies gyventojų skaičius mažėjo dėl dviejų priežasčių – neigiamos neto tarptautinės migracijos (140,5 tūkst.) ir neigiamos natūralios kaitos (101,9 tūkst.). Per paskutiniuosius dešimt metų emigravo 204,7 tūkst. šalies gyventojų, daugiausia gyventojų emigravo krizės metu - 2010 m. Beveik kas antras emigrantas buvo 20 – 34, kas ketvirtas 35–54 m. amžiaus. 60 metų ir vyresnio amžiaus žmonių emigravo tik 1 proc. visų emigrantų tarpe (Gyventojų užimtumo, 2012). Darbingo amžiaus žmonių skaičius mažėja ir dėl (ypač 30 – 35 m. vyrų) mirtingumo nuo įvairių ligų ir traumų bei nelaimingų atsitikimų. Per dešimt metų vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pailgėjo 2, o moterų – 1,2 m. 2011 m. vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo 68, moterų – 78,8 metų. Šie procesai turi didelę įtaką valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų lygiui ir tiesiogiai įtakoja pensijų dydį.

Ekonominiai veiksniai. Po reformos į privatų kaupimą įsitraukė apie 880 tūkst. žmonių. Jau pirmaisiais reformos metais vos ne pusė milijono gyventojų panoro kaupti lėšas pensijoms privačiuose pensijų fonduose, o vėliau kasmet prisijungia dar apie šimtą tūkstančių, 2011 m. pabaigoje jau buvo 1054 tūkst. aktyvių pensijų kaupimo dalyvių. Asmenys 25–34 m. yra aktyviausi reformos dalyviai. Dėl šios priežasties VSDF pajamos labai sumažėjo.

Lietuvoje mokamos senatvės pensijos yra vienos iš mažiausių Vidurio ir Rytų Europoje (1 lentelė). Vienam pensininkui tenkantis dirbančiųjų skaičius Lietuvoje kol kas gana didelis, tačiau prognozuojama, kad 2020 m. jis sumažės iki 1,3. VSDF pensijos Lietuvoje vienos iš mažiausių. Taip yra dėl to, jog atlyginimai Lietuvoje yra pakankamai maži. 2010 m. vidutinė senatvės pensija Lietuvoje buvo 811, Latvijoje – 874, Estijoje

- 1053 Lt. Kaip matyti, Lietuva gerokai atsilieka nuo panašių ekonominiu išsivystymu šalių. Dar daugiau mūsų šalis nutolusi nuo centrinės Europos šalių, kuriose prekių ir paslaugų kainos nėra didesnės nei Lietuvoje. Lenkijoje vidutinė pensija 2010 m. sudarė 1245, Slovakijoje – 1165, Čekijoje – 1377 Lt.

1 lentelė. Pensijų ir darbo užmokesčio Lietuvoje bei Vidurio ir Rytų Europoje palyginimas (Valstybių pensijų fondų valdymo įmonių asociacija, 2010; Vaigauskaitė, 2008)

Valstybė	Vidutinė senatvės pensija EUR	Vidutinis atlyginimas prieš mokesčius EUR	Pensijos dalis nuo atlyginimo proc.	Vienam pensininkui tenkantis dirbančiųjų skaičius
Lenkija	432	800	54,00	2,3
Čekija	409	946	43,27	1,7
Slovakija	350	775	45,23	2,4
Kroatija	325	1.045	31,10	1,2
Estija	304	790	38,46	1,9
Latvija	232	656	35,37	2,0
Lietuva	222	603	37,23	2,1
Rumunija	175	316	55,38	1,6
Bulgarija	125	299	41,81	1,3

Pagrindinis Valstybinio socialinio pensijų draudimo trūkumas yra pensijų apskaičiavimo susiejimas su draudžiamosiomis šalies pajamomis. Jeigu šalyje vidutinis darbo užmokestis kyla, tai ir draudžiamosios pajamos kyla, bet jei mažėja, tai smunka ir draudžiamosios pajamos. Krizės laikotarpiu draudžiamosios pajamos, atsižvelgus į mažėjančių atlyginimų lygį, sumažėjo, todėl sumažėjo ir pensijos dydis. Kadangi valstybinio socialinio draudimo sistema organizuota einamųjų įmokų/išmokų būdu, nepriklausomai nuo įplaukų į VSDF, fondas turi išmokėti pensijas, kurių dydis ne retai viršija VSDF finansines galimybes. Krizės laikotarpiu tokia situacija Lietuvoje susiklostė, todėl VSDF biudžeto deficitas labai smarkiai išaugo. Tuo atveju VSDF yra priversta imtis priemonių, arba padidinti pajamas (didinant įmokų tarifus), arba mažinant išlaidas (mažinant pensijas), arba skolinantis. Nei vienas iš aukščiau minėtų variantų nėra patrauklus.

Mokesčių didinimas, didina ir „šešėlinę“ ekonomiką, mokesčių slėpimą, nelegalius atlyginimus. Tai ypač ryškiai pasireiškia ekonominių nuosmukių laikotarpiais. Labai išplitęs mokesčių vengimas mažina apdraustųjų socialiniu draudimu skaičių, todėl vis didesnė pensininkų išlaikymo našta tenka tiems, kurie dar moka socialinio draudimo įmokas. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2011 m. vienam pensininkui teko 1,12 apdraustųjų ir šis santykis per keletą pastarųjų metų vis mažėja (Lazutka, 2011).

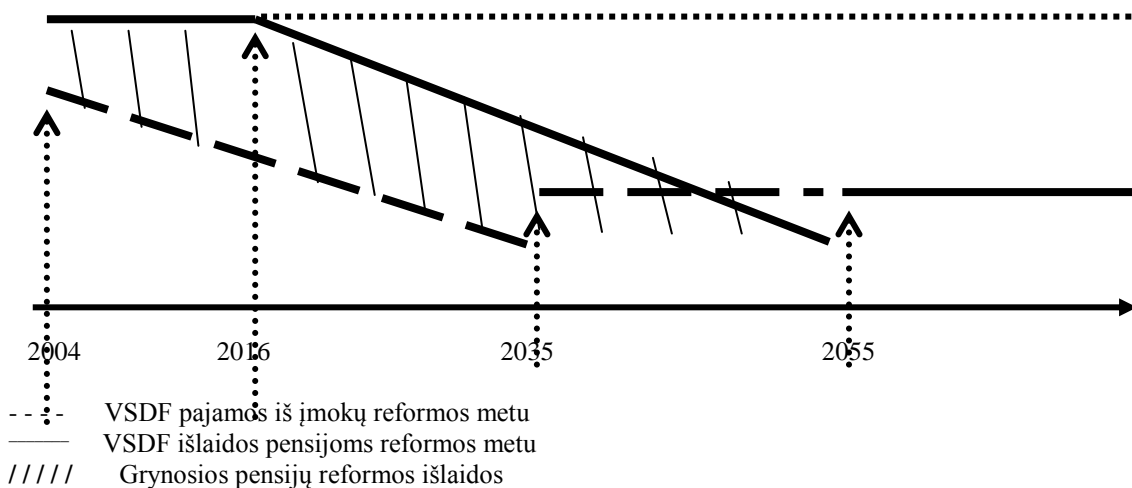
Tai reiškia, jog apdraustųjų asmenų ir darbingo amžiaus žmonių santykis mažėja. Apdraustųjų skaičiaus mažėjimo negalima būtų susieti vien su pastaraisiais metais vyraujančia bedarbyste. Bedarbių Lietuvoje 2011 m. buvo 247,2 tūkst. kai tuo tarpu darbingo amžiaus žmonių yra 1829,4 tūkst., iš jų apdraustųjų 1202,4 tūkst., dar apie 180 tūkst. yra žemės ūkių savininkų ar dirbančių pagal verslo liudijimus. Tai reiškia, jog likę apie 200 tūkst. darbingo amžiaus žmonių dalis perėjo dirbti į šešėlinę ekonomiką arba yra išvykę dirbti užsienį. Kadangi didžiausia socialinio draudimo tarifo dalis tenka darbdaviui, tai pagrindiniai VSDF įmokų mokėtojai yra įmonės. Pablogėjo tiek valstybinių pramonės įmonių, tiek įmonių, išlaikomų iš valstybės biudžeto, įmokų mokėjimas. Privачios įmonės taip pat vengia mokėti socialinio draudimo mokesčius, dėl gana ne mažo jų dydžio.

Politiniai veiksniai. Valstybė imasi atsakomybės už VSDF biudžetą ir privalo užtikrinti jo finansinį tvirtumą ir laikiną lėšų trūkumą turi dengti skolintomis lėšomis arba pririnkus, Lietuvos Respublikos Vyriausybės apsisprendimu, iš kitų šaltinių. Tie kitų šaltiniai – tai pirmiausia pats valstybės biudžetas bei privatizavimo lėšos. Valstybės biudžeto pajamos turėtų būti VSDF gyvybingumo garantas. Tačiau ir pats valstybės biudžetas pastaraisiais metais dėl ekonominės krizės sumažėjo ir jo pagalba spręsti VSDF finansines problemas tampa sudėtinga. Tačiau parama VSDF iš valstybės surenkamų visų jos piliečių netiesioginių mokesčių būtų efektyvesnė ir socialiai teisingesnė, nei vien VSDF įmokas mokančių ar išmokas gaunančių žmonių sąskaita. (Lapinskas, 2010). Ir visai nesvarbu iš kur skolinasi VSDF – iš valstybės biudžeto ar iš kitų šaltinių, skolas vis vien reikia atiduoti, o tai gula ant mokesčių mokėtojų, t.y. ant ateinančių kartų pensininkų pečių.

Tokiu būdu nuo visiško VSDF „bankroto“ jį gali išsaugoti tik racionalūs sprendimai. Vienas iš tokių sprendimų yra Valstybinio socialinio draudimo reforma, t.y. dalinis jo privatizavimas. Pensijų reforma iš esmės ir yra grindžiama tuo, kad asmuo prisiima atsakomybę už savo ateitį, nes akivaizdu, kad suplanuoti valstybiniai projektai nebepajėgia užtikrinti pensinio amžiaus žmonių finansinio saugumo ir kad palikti ateitį politikų malonei būtų mažų mažiausiai naivu. Nors investicinė rizika pensijų fonduose visada egzistuoja, ji yra nepalyginama su politine, kuri visiškai nepriklauso nuo rizikuojančiojo, kuri negali būti kontroliuojama ir kuriai, kitaip nei investicinei rizikai, nėra saugiklių (Kačinskienė, 2006). Kaupiamoji sistema, paremta apibrėžtų įmokų

draudimo principu, galės išvengti demografinio spaudimo, nes joje nėra persikirstymo, o kiekvieno apdraustojo asmens pensijos finansavimas remiasi tik jo pateis mokėtomis įmokomis. (Gyvybingos pensijų sistemos skatinimas Lietuvoje, 1998). Papildomo pensijų kaupimo blogybė yra ta, kad ir dabartinė pensijų reforma neapsaugo būsimų pensininkų nuo politinės rizikos, nes yra kontroliuojama valstybės. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnis teigia, kad “valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas ...” (Lietuvos, 1992, 7 psl.). Taigi, Konstitucija neleidžia valstybei visiškai pasitraukti iš pensijų sistemos, nors ir neteigia, kokios konkrečiai pensijos turi likti valstybės žinioje bei kokiomis sąlygomis jos laiduojamos. Šiuo metu problema yra ta, kad Lietuvos Respublikos įmonių įstatymai yra visiškai nepritaikyti kaupiamųjų pensijų fondų veiklai. Be specifinių tik pensijų fondams taikomų taisyklių, egzistuoja problemos, susijusios su neaiškiais kompetencijos padalinimais tarp juridinio asmens organų, atsakomybe už nesąžiningus juridinio asmens organų veiksmus. Be to, Lietuvoje nėra išplėtotas patikėjimo teisės institutas, pagal kurį veikia dauguma Vakarų valstybių pensijų fondų. Įmonių teisė apskritai nėra labai lanksti ir pritaikyta specifiniams pensiniams santykiams. (Gyvybingos pensijų sistemos skatinimas, 1998).

Tačiau, nepaisant visų pirminių trikdžių, kaupiamųjų pensijų atsiradimas stimuliuos ir žymiai pakeis ir VSDF ateitį, ir ekonominę bei visuomeninę aplinką, kurioje šios pensijos funkcionuos. Yra numatoma, jog dalį VSDF įmokų pervedant į privačius fondus, nuo 2016 m. pradės mažėti VSDF išlaidos pensijoms, nes pensinį amžių pasieks pirmieji asmenys, dalyvaujantys privačiuose pensijų fonduose, nes jiems bus mokama 20 procentų sumažinta socialinio draudimo pensija, lyginant su ta, kokia būtų, jeigu jie būtų nepasirinkę dalyvavimo naujoje sistemoje (2 pav.)

2 pav. Pensijų reformos Lietuvoje kaina (Lazutka, 2010)

Kiekvienais metais vis daugiau apdraustųjų dalyvaujančių privačiuose fonduose pasieks pensinį amžių ir nuolat augs dalis pensininkų iš VSDF biudžeto gaunančių sumažintas pensijas, todėl apie 2055 metus VSDF išlaidos sumažės maksimaliai, nes manoma, jog pensijas gaus tik tie asmenys, kurie reformos pradžioje buvo arba jaunesni nei 30 m. ir todėl nedalyvavo privačiuose pensijų fonduose, o tie asmenys, kurie reformos pradžioje buvo virš 30 m. amžiaus ir išėjo į pensiją apie 2035 metus turėtų jau išmirti, atsižvelgiant į vidutinę gyvenimo trukmę po pensinio amžiaus (Lazutka, 1010).

Dėl dalies įmokų perdavimo privatiems fondams VSDF biudžete susidarytų deficitas, jo padengimui iš Valstybės biudžeto būtų skiriami asignavimai, kurių šaltinis – privačiuose pensijų fonduose kaupiamos lėšos. Taigi, valstybė iš privačių pensijų fondų skolintųsi pinigus, kuriuos pati į juos nukreipė. Ji skolintųsi finansuoti VSDF biudžeto deficitą, kuris atsirado dėl pačios reformos. Skolos grąžinimui reikalingas lėšas reiks finansuoti didesniais mokesčiais iš dirbančių gyventojų ir/arba pensininkų. Taigi, privačių pensijų fondų pensijos realiai būtų finansuojamos mokesčiais, taip pat kaip įmokomis yra finansuojamos ir socialinio draudimo pensijos. Kokios gyventojų grupės finansuotų pensijas, priklausytų nuo to, kaip būtų keičiama mokesčių sistema, siekiant finansuoti valstybės skolą. Pati finansinė našta visuomenės mastu padidėtų, lyginant su laikotarpiu iki reformos, dėl žymiai didesnių privačių pensijų fondų administravimo išlaidų, lyginant su socialinio draudimo administravimo išlaidomis. Privačių pensijų finansavimas valstybės skolos sąskaita reiškia, kad realiai privatizuojamas tik pensijų administravimas, o finansavimo šaltinių prasme pensijos lieka valstybinės. (Berr, 2011; Lazutka, 2010).

Ekonominė krizė įtakoja ir pensijų iš privačių pensijų fondų dydį. Politikų valia Lietuvoje krizės metu buvo sumažintos įmokos į antrosios pakopos privačius pensijų fondus. Siekiant įvertinti kokią įtaką šis sprendimas padarė būsimų pensininkų pajamoms apskaičiuota kiek kaupiantys privačiuose pensijų fonduose prarado pensijos. Skaičiavimas atliktas remiantis šiomis prielaidomis:

- vertinamas laikotarpis, kada buvo sumažintos VSD įmokos į antrosios pakopos PPF, t.y. nuo 2009 m. iki 2020 m. (2 lentelė). Vidutiniškai per laikotarpį taikoma 2 proc. dydžio įmoka.

2 lentelė. Įmokų į privačius pensijų fondus tarifas 2004-2020 m.

Įmoka kaupimui PPF proc.	2004	2005	2006	2007-2008	2009.06	2009.07-2011	2012	2013-2020
Apdraustojo įmoka	2,5	2,5	2,5	2,5	2,0	2,0	1,5	2,5
Draudėjo įmoka	-	1,0	2,0	3,0	1,0	0	0	0
Visa įmoka	2,5	3,5	4,5	5,5	3,0	2,0	1,5	2,5

- skaičiuojamas pajamų praradimas pagal darbo užmokesčio dydį, investavimo strategiją ir kaupiančiojo amžių.

- analizuojant VSD įmokų sumažinimo veiksnį daroma dalyvio amžiaus prielaida, skaičiuojant, kad dalyviui yra 20, 30, 40 ir 50 metų.

- skaičiuojant naudojami keli darbo užmokesčio lygiai: 800, 1500, 2150, 2800 ir 3500 Lt., darant prielaidą, kad tokį darbo užmokestį dalyvis gaus iki pensinio amžiaus.

- daroma prielaida, kad dalyvis pensinio amžiaus sulauks 65 metų.

- skaičiuojant praradimą už 2009-2010 metus bus imama faktiška investicijų grąža.

- prognozuojant naudota numanoma vidutinė svertinė grąža. Skaičiavimai atliekami ilgalaikėje perspektyvoje, tai daroma prielaida, kad konservatyvaus pensijų fondų vidutinė svertinė grąža bus 5 proc., mažos akcijų dalies – 7 proc., vidutinės akcijų dalies – 9 proc., akcijų pensijų fondų bendra investicinė grąža planuojama – 11 proc.

3 lentelė. Dėl VSD įmokos sumažinimo apskaičiuotas pensijos iš PPF dalyvio netekimas (sudaryta autorių)

Pensijų fondas	Dalyvio amžius	Netekimas dėl iš VSD į pensijų fondus pervedamos įmokos pakeitimo Lt	
		nuo	iki
Konservatyvus	20	1124	4916
Mažos akcijų dalies		2644	11566
Vidutinės akcijų dalies		6202	2713
Akcijų fondas		14147	61894
Konservatyvus	30	690	3018
Mažos akcijų dalies		1344	5880
Vidutinės akcijų dalies		2620	11461
Akcijų fondas		4982	21798
Konservatyvus	40	424	1852
Mažos akcijų dalies		683	2989
Vidutinės akcijų dalies		1107	4841
Akcijų fondas		1755	7677
Konservatyvus	50	260	1137
Mažos akcijų dalies		347	1519
Vidutinės akcijų dalies		467	2045
Akcijų fondas		618	2703

Pagal 3 lentelės duomenis matyti, kad dalyvis kaupdamas pensijai pensijų fonduose nuo 20 metų, dėl VSD įmokos pasikeitimo, kaupdamas konservatyviame fonde priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio prarasti gali nuo 1120 Lt iki 4900 Lt, kaupdamas mažos akcijų dalies fonde nuo 2600 iki 11500 Lt, kaupdamas vidutinės akcijų dalies fonde gali netekti nuo 6200 iki 27100 Lt priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio, kaupdamas akcijų fonduose dalyvis gali netekti nuo 14100 iki 62000 Lt, priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio.

Dalyvis būdamas 30 metų ir kaupdamas konservatyviam fonde priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio prarasti gali nuo 700 Lt iki 3000 Lt, kaupdamas mažos akcijų dalies fonde nuo 1300 iki 5900 Lt, kaupdamas vidutinės akcijų dalies fonde gali netekti nuo 2600 iki 11500 Lt priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio, kaupdamas akcijų fonduose dalyvis gali netekti nuo 5000 iki 22000 Lt, priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio.

Dalyvis būdamas 40 metų ir kaupdamas konservatyviam fonde priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio gali prarasti nuo 500 Lt iki 1200 Lt, kaupdamas mažos akcijų dalies fonde nuo 700 iki 3000 Lt, kaupdamas vidutinės akcijų dalies fonde gali netekti nuo 1100 iki 5000 Lt priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio.

dydžio, kaupdamas akcijų fonduose dalyvis gali netekti nuo 1700 iki 7700 Lt, priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio.

Dalyvis būdamas 50 metų ir kaupdamas konservatyviam fonde priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio gali prarasti nuo 300 Lt iki 1100 Lt, kaupdamas mažos akcijų dalies fonde nuo 350 iki 1500 Lt, kaupdamas vidutinės akcijų dalies fonde gali netekti nuo 500 iki 2000 Lt priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio, kaupdamas akcijų fonduose dalyvis gali netekti nuo 600 iki 2700 Lt, priklausomai nuo darbo užmokesčio dydžio.

Jeigu valstybė vėl susidūrus su ekonominiu nuosmikiu mažintų VSD įmokų dydį pensijų fondams, dalyvio nuostolius būtų galima skaičiuoti dar didesnius. Kuo dalyvis vyresnis tuo netekimas mažesnis, tačiau dar pridėjus kitus veiksnius, kurie ekonominio nuosmukio laikotarpiu daro poveikį pensijų fondams, priklausomai nuo kaupimo rizikingumo, t.y. pasirinkto fondo dalyvio netekimai būtų dar didesni.

Taigi, išanalizavus pensijų draudimo sistemą Lietuvoje galima teigti, kad tolimesnės pensijų draudimo sistemos tobulinimo galimybės būtinos dėl šių priežasčių:

- Ekonominio efektyvumo ir darbuotojų motyvacijos stokos dabartinėje persikirstomojoje pensijų sistemoje, lemiančioje, kad dauguma darbuotojų nėra suinteresuoti mokėti socialinio draudimo įmokas nuo visų savo iš darbo gautų pajamų.

- Demografinių iššūkių, kurie lems, kad Lietuvoje iki 2050 m. vienam darbingo amžiaus žmogui teks dvigubai daugiau pensininkų nei dabar ir tuomet Lietuvoje pensininkų skaičius viršys darbuotojus.

- Finansinio tvarumo problemos, kuri gali kilti kai po 2020 m. VSDF biudžetas bus deficitinis ir valstybinės išlaidos pensijoms nuolat augs.

- Lietuvos ekonominio konkurencingumo pasaulyje ir ypač su kaimynėmis šalimis, kuris labai priklausys nuo to, kokią pensijų sistemos modelį pasirinks Lietuva, kiek ateities valstybės pensiniai įsipareigojimai slėgs darbuotojus ir verslą.

Pagal VSDF duomenis numatomos tokios 2012 m. prognozės: biudžeto deficitas turėtų padidėti 5,3 proc.; pensijų gavėjų skaičius turėtų būti 1,115 mln., t.y. 0,54 proc. didesnis negu 2011 m., II pakopos pensijų fondų dalyvių skaičiais turėtų išaugti 0,42 proc. palyginus su 2011 m. (Lazutka, 2011).

Lietuvos laisvosios rinkos specialistai teigia, kad pirmieji permamos žingsniai turėtų būti nukreipti į opiausių VSDF problemų sprendimą esamos sistemos rėmuose. Būtina VSDF išmokas susieti su įmokomis į ją (o vėliau – finansavimu) bei pereiti prie VSDF finansavimo darbuotojo įmokomis, perkeliant darbuotojo tarifą kartu su lėšomis darbuotojui. „Lubų“ VSDF įmokoms nebuvimas taip pat yra svarbi problema, tačiau daugiau dėmesio jai nebus skirta, nes įgyvendinus siūlomą permainą, išnyktų ir VSDF „lubų“ problema. Autorės iš dalies pritaria šiam siūlymui, tačiau, kaip rodo užsienio šalių patirtis įmokų tarifas turi būti maždaug vienodas darbdaviui ir darbuotojui, todėl siūloma palaipsniui Lietuvoje padalinti įmokų tarifą po 16 proc. darbdaviui ir darbuotojui. Šiuo metu Europoje yra penkios šalys, kuriose apdraustojo ir draudėjo įmokos yra vienodos – Kipras (įmokos po 6,3 proc.), Monakas (po 6,15 proc.), Malta (po 10 proc.), Serbija(po 17,9 proc.). Šveicarijoje socialinio draudimo įmokos draudėjui yra 0,1 proc. aukštesnis nei apdraustajam (apdraustasis moka 13,05 proc., o draudėjas – 13,15 proc.). Vokietijoje socialinio draudimo įmokos taip pat paskirstytos apylygiai: apdraustieji moka 20,5 proc., o draudėjai – 20,9 proc. Danijoje darbdaviai nemoka socialinio draudimo įmokų, o socialinio draudimo išmokos finansuojamas mokesčių lėšomis. Toks siūlymas grindžiamas ir stiprėjančia profsąjungų įtaka darbdaviams bei valstybės priimamiems sprendimams.

Remiantis Laisvosios rinkos instituto ir kitų mokslininkų siūlymais daroma išvada, kad įgyvendinus socialinio draudimo sistemos tobulinimo siūlymus, būtų gauta tokia nauda:

- patikimesnis, stabilesnis ir labiau prognozuojamas gyvenimo atveju, šiuo metu draudžiamu valstybiniu socialiniu draudimu, finansavimas;

- valstybės lėšos būtų sutelkiamos į socialinę valstybės funkciją – pagalba nepasiturintiems;

- realių pajamų padidėjimas ir darbo kainos sumažėjimas;

- ekonominės logikos atstatymas panaikinant draudimus, neturinčius draudiminių požymių;

- valstybinėms institucijoms sumažėtų išmokų administravimo poreikis – administruoti reikėtų tik socialinę pašalpą;

- nebeliktų poreikio infrastruktūrai, naudotai valstybinio socialinio draudimo sistemai administruoti, ji galėtų būti privatizuota, o gautos lėšos skirtos pensijų įsipareigojimams mokėti.

Dirbančiųjų turi būti daugiau nei gaunančiųjų pensijas, tam ilginti pensinio amžiaus ribą, ir įgyvendinanti vyresniojo amžiaus žmonių užimtumo programas. Stabdyti emigraciją, skatinant ekonomikos augimą, kad šalyje atsirastų daugiau ir geriau apmokamų darbo vietų. Sukurti socialinio draudimo fondo lėšų rezervą.

Apibendrinant įvairių autorių nuomones, pensijų draudimo perspektyvos būtų šios:

- VSDF įmokų proporcingas padalijimas tarp darbdavių ir darbuotojų. Jis galėtų būti vykdomas vienu iš dviejų būdų: palaipsniui keičiant apdraustojo – draudėjo ir apdraustojo įmokų balansą, arba iš karto padalijant įmokas proporcingai. Autorių nuomone geriausiai būtų pirmas būdas.

- Apriboti politikų sprendimus į privataus pensijų draudimo veiklą. Įmokų į privačius pensijų fondus sumažinimas krizės laikotarpiu problemos neišsprendė, tik ją perkėlė tolesniam laikotarpiui.

- Darbo autorių nuomone, optimalus variantas pensinio aprūpinimo ateityje būtų – fiksuota pensija iš valstybės biudžeto, mokama visiems turintiems minimalų stažą asmenims, papildoma pensija iš VSDF ir likusi pensija iš privačių pensijų fondų. Visa pensija pagal užsienio šalių patirtį turi sudaryti ne mažiau 70 proc. darbo pajamų.

Išvados

1. Ekonominės krizės laikotarpiu valstybinio socialinio pensijų draudimo sistemai didžiausią neigiamą poveikį turėjo padidėjusi emigracija, bedarbiystė, sumažėjusios draudžiamosios pajamos, daugiau išplitęs mokesčių vengimas, sumažinęs apdraustųjų socialiniu draudimu skaičių. Dėl šių priežasčių sumažėjo apdraustųjų ir pensininkų santykis iki 1,2, sumažėjo pensininkų pensijų dydis, padidėjo VSDF biudžeto deficitas.

2. Ekonominės krizės laikotarpiu valstybinio privačiam kaupimui didžiausią neigiamą poveikį turėjo politikų sprendimas sumažinti įmokos dydį į II pakopos privačius pensijų fondus. Dėl šios priežasties kaupiantys šiose fonduose prarado nuo 260 Lt iki 61894 Lt pensijų.

3. Pensijų draudimo sistemos Lietuvoje tobulinimas būtinas dėl šių priežasčių:

- ekonominio efektyvumo ir darbuotojų motyvacijos stokos dabartinėje persikirstomojoje pensijų sistemoje, lemiančioje, kad dauguma darbuotojų nėra suinteresuoti mokėti socialinio draudimo įmokas nuo visų savo iš darbo gautų pajamų. Rekomenduojama VSDF įmokas padalinti vienoda proporcija draudėjui ir apdraustajam;

- demografinių iššūkių, kurie lems, kad Lietuvoje iki 2050 m. vienam darbingo amžiaus žmogui teks dvigubai daugiau pensininkų nei dabar ir tuomet Lietuvoje pensininkų skaičius viršys darbuotojus. Problemą padės išspręsti kaupimas privačiuose pensijų fonduose. Todėl reikia apriboti politikų sprendimus į privataus pensijų draudimo veiklą. Įmokų į privačius pensijų fondus sumažinimas krizės laikotarpiu problemos neišsprędė, tik ją perkėlė tolesniam laikotarpiui;

- finansinio tvarumo problemos, kuri gali kilti kai po 2020 m. VSDF biudžetas bus deficitinis ir valstybinės išlaidos pensijoms nuolat augs. Todėl optimalus variantas pensiniam aprūpinimui ateityje – fiksuota pensija iš valstybės biudžeto, mokama visiems turintiems minimalų stažą asmenims, papildoma pensija iš VSDF ir likusi pensija iš privačių pensijų fondų.

4. Lietuvos ekonominio konkurencingumo pasaulyje ir ypač su kaimynėmis šalimis, kuris labai priklausys nuo to, kokį pensijų sistemos modelį pasirinks Lietuva, kiek ateities valstybės pensiniai įsipareigojimai slėgs darbuotojus ir verslą.

Literatūra

1. BARR, N. 2011. *Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices*. Working Paper WP/00/139, Washington DC: International Monetary Fund, p. 85-98.
2. BEHRENDT, CH. 2010. *Private pensions – a viable alternative? Their distributive effects in a comparative perspective*, ISSR, Vol. 53.
3. *Gyventojų užimtumo statistinis tyrimas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=378>
4. *Gyvybingos pensijų sistemos skatinimas Lietuvoje*. LLRI studija 1998. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/uploads/files/dir2/7_0.php.
5. GUDAITIS T. 2010. *Pensijų sistemos reformos rezultatų vertinimas (Lietuvos atvejis)*. Daktaro disertacija, Vilnius.
6. GUOGIS, A. 2000. *Socialinės politikos modeliai*. Eugrimas, Vilnius.
7. HOLZMANN, R. 2011. *The World Bank Approach to Pension Reform* // International Social Security Review, Vol. 53. P.114-128.
8. KAČINSKIENĖ, M. 2006. *Mituose skendinti pensijų reforma*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/n/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai_ir_komentariai/mituose_skendinti_pensiju_reforma/3189
9. KATKUS, V.; MARTINAITYTĖ, E. 2002. *Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos*. Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. III ataskaitos dalis. Vilnius.
10. LAPINSKAS, A. 2010. „Sodra“ turi gelbėti visa valstybė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/alapinskas-sodra-turi-gelbeti-visa-valstybe.d?id=24164064>
11. LAZUTKA R. ir kt. 2011. *Lietuvos pensijų sistemos vystymosi ilgalaikių tendencijų bei joje numatomų pokyčių įtakos Lietuvos viešųjų finansų tvarumui tyrimo ataskaita*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163>
12. LAZUTKA, R. 2008. *Lietuvos socialinio draudimo ir pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai*. Ekonomika, Nr. 82. ISSN 1392 – 1258, p. 104-126.
13. LAZUTKA, R. 2010. *Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos*. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės: I ataskaitos dalis. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/dalyvavimaspensijureformoje.htm>
14. LEONTJEVA K. 2010. *Pensinio amžiaus didinimas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php?act=search&page=4&search_query=leontjeva&a=
15. Lietuvos Respublikos Konstitucija. 1992 m. spalio 25 d. Nr. KONST. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
16. QUEISSER, M. 2000. *Pension Reform and International Organisations: From Conflict to Convergence* // International Social Security Review, Vol. 53, p. 36-49.
17. VAIGAUSKAITĖ, I. 2008. *Pensijų sistemos Lietuvoje ir kitose ES valstybėse*. [interaktyvus]. Iš *Teorinės ekonomikos katedros SMD konferencija*. Prieiga per internetą: http://smdkonferencija.blogspot.com/2008_04_01_archive.html.

CHANGES OF LITHUANIAN PENSION INSURANCE SYSTEM DURING CRISIS PERIOD

Lucija Jurgelaitienė¹, Astrida Slavickienė²
PI Vilties žiedas², Aleksandras Stulginskis University²

Summary

This article analyze changes of state social insurance and private pension insurance systems during crisis in Lithuania. Research results have showed that pensions in Lithuania are among lowest in Europe. During the crisis pension scheme members had financial difficulties because of following reasons: increase in emigration and effect of shadow economy, as well as decision of politician to reduce payments size to private pension funds. It is possible to mark out perspective of pension system – in order to reduce the scale of the shadow economy State Social Insurance Fund must to divide payment into equal parts for insurer and the insured and to limit power of politician decisions to private insurance system. Optimal benefit of retirement in the future is a fixed pension from the state budget, witch is paid for all pensioners with minimum length of service, an additional pension would be provided from State Social Insurance Fund, and the third part from private pension funds. According to the foreign experience, total pension should be about 70 percent of person income.